

Een feministisch perspectief op de economie

Auteur(s):

Maassen van den Brink, H.

De auteur is werkzaam bij de vakgroep micro-economie van de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam.

Verschenen in:

ESB, 81e jaargang, nr. 4060, pagina 494, 29 mei 1996

Rubriek:

Boekbespreking

Trefwoord(en):

boekbesprekingen, economie-beoefening

Kan de neoklassieke economie het gedrag van vrouwen net zo goed verklaren als dat van mannen, of is aanpassing van de theorie nodig?

'Meisjes roepen om de vader', verzuchtte Joop Hartog in zijn bespiegelingen over het eerste internationale congres over feminisme en economie *Out of the margin, feminist perspectives on economic theory* in 1992. Hij bedoelde daarmee waarschijnlijk dat de kritiek van feministisch economen op definitie, doel en methode van de economische wetenschap slechts 'oude wijn in nieuwe zakken' betrof. Immers, de stichtende vaders van de economische theorie, Adam Smith, Alfred Marshall en Jan Tinbergen voldeden reeds in hun wetenschapsopvatting en beoefening in alle opzichten aan de huidige opvattingen van de feministisch economen: een brede definitie van economie (Marshall), een maatschappelijke betrokkenheid (Tinbergen) en een verbale en geen eenzijdige modelmatige en wiskundige methode (alle drie) Kortom, de meisjes hadden beter naar hun vaders moeten luisteren. Een congres van 'stichtende dochters' over sekseverhoudingen en de economische wetenschap was dan niet nodig geweest.

Feministische kritiek

Feministische kritiek op de economie is echter niet van vandaag of gisteren. Vanouds richt deze kritiek zich op de volgende twee punten ¹:

» De economische realiteit en de economische beslissingen die genomen moeten worden zijn anders voor vrouwen dan voor mannen. Vrouwen maken andere keuzes, onder andere restricties. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het effect van het krijgen van kinderen op de beslissing zich aan te bieden op de arbeidsmarkt, en de gevolgen van een tijdelijke loopbaanonderbreking op productiviteit en inkomen. Deze verschillen tussen mannen en vrouwen komen in economisch onderzoek te weinig aan bod.

» De tweede kritiek is fundamentele, en richt zich op de economische analyse zelf. Hierin staan de keuzes van autonome individuen centraal. De kritiek luidt dan dat veel beslissingen niet 'autonoom' genomen kunnen worden, maar beïnvloed worden door culturele factoren waaronder de, cultureel bepaalde, rollen van mannen en vrouwen.

Naast deze filosofische en theorie-inhoudelijke kritiek is er kritiek op de relatie tussen economische theorie en beleid. Op basis van simpele abstracte modellen worden soms verstrekkende aanbevelingen voor beleid gedaan. Daarbij wordt in de economie een te eenzijdige wiskundige benadering gehanteerd.

Dit wiskundige, rationele en individualistische karakter van de economie is, aldus deze kritiek, niet sekse-neutraal maar komt voort uit het feit dat het vak vooral door mannelijke wetenschappers is ontwikkeld. Een gevolg daarvan is dat het vak minder geschikt is om gedrag van vrouwen te verklaren, of om voor vrouwen relevante problemen op te lossen. Daarvoor zou de economie als een meer humanistische wetenschap gherdefinieerd moeten worden, met een nadruk op welzijn en gelijkheid in plaats van efficiëntie.

Vier stromingen

Naar aanleiding van bovengenoemde conferentie, waarop deze twee vormen van kritiek aan bod kwamen, is recent bij Routledge het boek *Out of the margin, feminist perspectives on economics* ² onder redactie van Edith Kuiper en Jolande Sap verschenen. Wie de conferentie heeft gemist of wie snel zicht wil hebben op de stand van zaken binnen de feministische economie, krijgt door de aanschaf van dit boek een goede indruk.

De artikelen in het boek gaan zonder uitzondering in op bovengenoemde kritiekpunten. Het goede van het boek is dat vanuit verschillende invalshoeken zowel wetenschapsfilosofisch als empirisch een bijdrage wordt geleverd aan de lacunes die worden geconstateerd. Er wordt een index ontwikkeld om economische gelijkheid te meten, er is een speltheoretische benadering van de verdeling betaalde en onbetaalde arbeid binnen het gezin en een artikel over de ontwikkeling van een feministische econometrie.

Uit het boek komt duidelijk naar voren dat er ruimte en samenwerking wordt gezocht voor verschillende visies op de inhoud van feministische economie. Visies die met enige goede wil zijn onder te verdelen in vier benaderingen.

De feministische 'standpunt'-benadering

Hier wordt een specifieke visie ontwikkeld op economie en economische theorie vanuit de ervaring en positie van vrouwen. Dit is het meest extreme antwoord op het tweede, meer fundamentele kritiekpunt, en het kan uitlopen op het ontwikkelen van een nieuwe, 'vrouwelijke' economie.

De opvattingen vanuit deze benadering komen in het boek slechts zijdelings aan bod. Het eerste artikel over de neoklassieke gezichtspunten omtrent vrouwen van Marshall, Edgeworth en Jevons ademt deze sfeer. Het is opvallend dat een bijdrage van de 'vertegenwoordiger bij uitstek' van deze benadering, de Amerikaanse econoom Deirdre (vroeger Donald) McClosky ontbreekt. Haar afwezigheid kan misschien worden verklaard uit het feit dat de meeste feministische economen de tegenstelling vrouw-man al ver achter zich hebben gelaten.

Het postmodernisme

Ook het postmodernisme, gebaseerd op Foucault, Derrida en Rorty, levert fundamentele kritiek, maar is hierin bescheidener ten opzichte van de bestaande theorie. Het uitgangspunt voor deze stroming is dat alle waarheid context-gebonden is. De economische wetenschap wordt gezien als een bundeling van verhalen en een manier om bepaalde belangen (van mannen) te verdedigen. De post-modernisten streven echter niet naar een nieuwe, laat staan een waarden vrije, economie, zij willen slechts de onderliggende houdingen en opvattingen zichtbaar maken, zodat onderzoekers en gebruikers van onderzoeksresultaten hier besef van hebben.

Deze benadering komt terug in het boek in de aandacht voor het lezen en interpreteren van economische teksten. Het artikel van Feiner over de relatie tussen erotiek en economie door middel van een psycho-analyse is verrassend en creatief. De markt-als-moeder metafoor en de neoklassieke econoom met castratie- en separatie-angst en een Oedipus-complex is leuk bedacht en zal menigeen een glimlach om de lippen plooiën.

Wat ik kan concluderen is echter niet meer dan dat de instrumenten uit de psycho-analyse in generieke zin overal op toepasbaar zijn (dat wisten we al) en dat de neoklassieke theorie breed genoeg is om zelfs een Freudiaanse theorie te integreren. In plaats van een therapeutische analyse toe te passen op een economische theorie, had zij beter een aantal neoklassieke economen op haar divan in analyse kunnen nemen.

Eclectische benadering

Hierin staat het expliciteren van de houding van economen ten aanzien van sekseverhoudingen voorop. Het proces van economische theorievorming, gebruik van data en het hanteren van concepten en visies wordt gevolgd vanuit een feministisch perspectief. De bestaande neoklassieke economie is daarmee het uitgangspunt, maar in deze benadering is ruimte voor veranderingen in de theorie, als die nodig zijn om gedragsverschillen tussen mannen en vrouwen te kunnen verklaren.

De Amerikaanse feministische econome Julie Nelson levert een bijdrage aan het boek als referent van verschillende papers waarin gewerkt wordt met bestaande economische theorieën en technieken. Zij doet dit onderzoek af als "vooral politiek en strategisch interessant om feministische perspectieven binnen de 'echte' economie geaccepteerd te krijgen" en "niets extra's bijdragen aan de analyses". Nelsons kritiek is onbillijk. Het zijn immers kleine noodzakelijke bouwstenen om de economische theorie verder te helpen. Nelsons opmerking dat de eisen van formele modellen beslissen over wat en hoe iets onderzocht wordt, wijst op haar beperkte inzicht in de mogelijkheden van theorie en technieken.

Het feministisch empirisme

Ofte wel de feministische neoklassieke theorie. De grenzen tussen de eclectische benadering en het feministisch empirisme zijn diffuus. Het neoklassieke onderzoek bevindt zich voornamelijk op het terrein van de arbeidseconomie en heeft als uitgangspunt de gangbare positivistische en empirische opvattingen. Doel is om de voor vrouwen en mannen specifieke keuzes en restricties te onderzoeken, niet om het gehele economische analyse-apparaat te hervormen. Voordeel is dat dit onderzoek aansluiting kan vinden bij de bestaande economie.

Met name de artikelen van Ott en Redmount bewijzen dat zowel het onderwerp van onderzoek als de methode van onderzoek niet formalistisch zijn opgelegd en dat er op ogenschijnlijk platgetreden paden nog 'duizend bloemen kunnen bloeien'. Zo toont Ott met behulp van de traditionele modellering van de arbeidsaanbodbeslissing en het krijgen van kinderen en een meer geavanceerde speltheoretische benadering aan, dat de traditionele economische benadering van arbeidsaanbod belangrijke aspecten van gedragingen en beslissingen binnen gezinnen over het hoofd ziet. Haar poging onderhandelingsprocessen binnen het gezin te modelleren dragen zeker bij aan een verdieping van de neoklassieke theorie.

De opdeling van feministische perspectieven op de economische theorie in een viertal 'stromingen' blijft een heikele bezigheid. De grenzen tussen de stromingen zijn diffuus en worden door vele economen die (terecht) niet willen passen in één vakje, overschreden. Toch kan zo'n indeling het inzicht in het feministische perspectief op de economie vergroten, omdat het verschillende kenmerken van onderzoek zichtbaar maakt. Dan blijkt onder andere dat de 'standpunt'-benadering, het postmodernisme en de eclectische benadering een sterk wetenschapsfilosofisch karakter hebben. De neoklassieken hebben meer dan de andere benaderingen ook oog voor empirische toepassingen. Alleen al daarom beschouw ik deze laatste benadering tot op heden als de meest vruchtbare bij het verklaren van het economische gedrag van vrouwen en mannen.

Evaluatie

In het boek wordt geprobeerd het dualisme in de feministische economie buiten de deur te houden. Met dualisme wordt hier bedoeld het schisma dat kan ontstaan tussen zij die een nieuw, feministisch paradigma willen ontwikkelen binnen of naast bestaande economische

theorieën (de 'standpunt'-feministen) en zij die gangbare theorieën door (vergaande) aanpassingen willen feminiseren (de post-modernisten, eclecticici en neoklassieken).

Dat is niet helemaal gelukt. Behalve het tonen van de verschillende standpunten en posities valt er in het boek geen ontwikkeling naar een (metafysisch) feministische economische theorie te constateren of wordt een poging gedaan de verschillende visies te integreren. Misschien is dat ook niet het doel van de conferentie, noch van het boek, noch van de feministische economie. Als het doel is het op gang brengen van een dialoog tussen verschillende feministische perspectieven en tussen de feministische economie en de gevestigde economie dan is dat doel geslaagd, in ieder geval op papier. In dat opzicht kunnen vaders nog veel leren van hun dochters

---

1 M. Ferber en J. Nelson (red.), *Beyond economic man: feminist theory and economics*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.

2 E. Kuiper en J. Sap (redactie), *Out of the margin, feminist perspectives on economics*, Routledge, Londen, 1995